

Пода В. М.
аспірантка Чернігівського національного
педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка

ДУХОВНО-МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

В умовах ціннісної переорієнтації суспільства, пошуку шляхів подолання кризових явищ надзвичайно важливим є новий науковий напрям – педагогіка духовності. Проблема духовно-морального виховання особистості є однією з найактуальніших і має соціальний характер, оскільки пов'язана з поняттям «формування особистості». Нагальною є потреба у вихованій, інтелектуально розвиненій нації. Очевидно, що успішний розвиток демократичних процесів в Україні залежить від багатьох умов, однак провідне місце серед них посідає духовне відродження громадян, гармонізація соціального життя нації.

Духовно-моральне виховання починається з народження людини й продовжується все життя. На перший погляд може здатися, що не можна виокремити якісь періоди в цьому єдиному безупинному процесі. У різні вікові періоди особистого розвитку кількість соціальних інститутів, що беруть участь у формуванні дитини як особистості, різна. Так, у процесі розвитку особистості дитини від народження до трьох років домінує родина, у дошкільному дитинстві до впливу сім'ї додається вплив спілкування з однолітками, іншими дорослими людьми [1].

Духовно-моральне виховання орієнтує на те, що український громадянин у відповідних ситуаціях і обставинах повинен виявляти свої найкращі якості. Особливо це стосується життя в соціумі, де для оптимальної адаптації та профілактики негативних явищ мають застосовуватися знання, уміння, навички, які особистість набуває в процесі роботи над самим собою, а не навпаки – необізнаність із суттю проблем, нездатність їх регулювати, байдужість до всього.

Викликає занепокоєння вплив українських родин на вироблення у

підростаючого покоління духовно-моральних якостей. На нашу думку, у цьому процесі важливим є забезпечення тісних контактів педагогів з родинами. Спільні зусилля сприятимуть подоланню наявних на сучасному етапі розвитку українського суспільства роздрібненості й неузгодженості дій дорослих у вихованні молоді.

Крім цього, співпраця педагогів з родинами зумовлена скрутним матеріальним становищем окремих українських сімей, децю хибними уявленнями їх членів про переваги матеріального над духовним, втратою багатьма українськими громадянами загальнолюдських і національних ціннісних орієнтирів, що стало актуальною проблемою і є перешкодою у формуванні свідомості й самосвідомості молодого покоління, негативно відбивається на розвитку психіки, фізичному й моральному станах особистості [5].

У сучасних умовах, на жаль, бракує справжнього довірливого, емоційного спілкування між старшими й молодшими членами багатьох родин. А як відомо, недостатнє контактування з батьками сповільнює як фізичний, так і духовний та розумовий розвиток дитини, формування її особистості. Крім того, вона стає обмеженою у своїх діях, має труднощі в соціалізації та адаптуванні до соціального середовища, втрачає інтерес до повсякденного життя.

Переконані, що проблема духовно-морального відродження може бути розв'язана лише в тому випадку, якщо підростаюче покоління перейметься ідеями загальнолюдських та національних цінностей і високих ідеалів у своєму життєвому самовизначенні, прагнучиме до духовного саморозвитку й самовдосконалення. *Отже, звернення до вітчизняних історико-педагогічних цінностей, однією з яких є ідея виховання духовності особистості у філософсько-педагогічній спадщині XVI–XVIII століть, має бути важливішим чинником розбудови сучасної вищої освіти.*

Відзначаючи, що розвиток духовності й моральності людини – це не лише психологічні й педагогічні проблеми, а суспільні, соціальні, підкреслимо, що у їх розв'язанні психолого-педагогічній науці, процесу виховання, системі освіти належить все ж таки особливе місце.

Актуальність проблеми духовного становлення особистості підтверджують наукові дослідження Л. Божович, Л. Виготського, І. Кона, О. Мудрика, Д. Фельдштейна, Г. Балла, М. Боришевського та ін. Проблеми духовно-моральних ціннісних орієнтацій висвітлюються в низці наукових праць І. Беха, В. Болгаріної, І. Зязюна, О. Ярмоленко, А. Гурової, Л. Москальової, Л. Сохань, Н. Іванової, М. Мельничук та ін.

Дедалі більш очевидним стає особлива актуальність вивчення вітчизняного філософсько-педагогічного доробку українських учених саме з огляду на проблему духовного розвитку особистості, критичного осмислення філософсько-педагогічних ідей минулого з метою їх використання в сучасних умовах.

Історичний досвід засвідчує, що в Україні традиційно склалася своя система виховання, яка максимально враховує національні риси й самобутність українського народу. Аналіз наукових досліджень показує, що досвід педагогіки духовності вперше був зафіксований в історичних пам'ятках слов'янської культури – у текстах берестяних грамот, уривках літописів, у державних документах, повчаннях, релігійних настановах (життя святих), літературних джерелах, пізніше – у власне педагогічних працях. У часи Київської Русі було сформовано духовно-моральний ідеал з перевагою духовного над матеріальним. Складовими цього ідеалу стали віра,

любляче серце, патріотизм, милосердя, працелюбність, потреба в самовихованні, духовному зростанні. Давньоруська духовна культура ґрунтується на таких засадах, як монументальність, епічність, повчальність, духовність, моральність, інтерес та увага до людини, її місця у світі й в історії, реалізм, узагальнення духовного досвіду. Варто згадати оригінальну пам'ятку XI ст. – «Повчання князя Володимира Мономаха своїм дітям». У творі вміщені такі поради, як любити батьківщину, бути працелюбними, гуманними, чуйними до людей та ін. [6].

Особливості педагогічної думки періоду Київської Русі визначались розумінням людини на рівні володіння нею свободою волі, можливістю вибору між добром і злом. Предметом виховання була людина як поєднання тілесного й духовного начал. У філософсько-педагогічній думці того часу вважалося, що духовне треба обов'язково розвивати, виховувати, удосконалювати. Відповідальність людини за свої вчинки – головний критерій цінності людської особистості. Кінцева мета виховання давньослов'янської педагогіки – привести людину до Бога. Християнська традиція висувала перед людиною високі норми моралі – треба виховати людину мислячою, милосердною, совісною, здатною до осягнення краси, до вдосконалення світу й людей, до праведного життя [2].

Пізніше розвитку цих ідей сприяло створення мережі різнотипних навчально-виховних закладів (братські, козацькі, січові, церковні, ремесельні та інші школи), а також заснування Києво-Могилянської академії (1615). Зорієнтованість філософських пошуків на осмислення проблеми людини, з'ясування її морально-духовних начал виявляється в роботі братських шкіл, які стали справжніми осередками пропагування ідей волелюбності, гуманізму й духовності. (Касіян Сакович, Ісаєя Копинський). Велику роль в освіті та вихованні української молоді відіграли викладачі Києво-Могилянської академії (Гізель І., Галятівський І., Прокопович Ф., Козачинський М.). У своїх творах (Смотрицький М. «Тренос, або плач східної церкви...», Зизаній Л. «Наука з читання і розуміння письма словенського», Гізель І. «Мир з богом людини», Баранович Л. – збірка «Меч духовний», Ф. Прокопович «Перше учення отрока») учені висловили низку цікавих і цінних думок з питань морального виховання молоді, зокрема формування її совісті. Визначальну роль духовного внутрішнього світу людини в її життєдіяльності постійно підкреслювали у своїх працях І. Борецький, П. Могила, І. Вишенський, І. Копинський, К. Ставровецький, Л. Баранович, С. Яворський, Я. Козельський, С. Калиновський, Г. Кониський.

На думку багатьох дослідників, першоосновою ідеалу у філософській і педагогічній думці стало започатковане у XVIII столітті Григорієм Сковородою вчення про людину з «досконалим серцем», яка наближається до Бога шляхом заглиблення в себе, постійно прагне до духовного розвитку, самопізнання, морального самовдосконалення. Філософ вважав людину не засобом, а метою виховання, закликав поважати її гідність та внутрішній світ [4].

Філософія освіти та виховання Г. Сковороди відіграла провідну роль у формуванні світоглядних позицій плеяди діячів вітчизняної філософії, культури, педагогіки XIX-XX століття – К. Ушинського й М. Пирогова, С. Русової й Я. Мамонтова, А. Макаренка й В. Сухомлинського та багатьох інших.

Аналіз історико-педагогічної літератури дає змогу зробити висновок про те, що проблема духовно-морального виховання особистості не отримала поки що

всебічної та об'єктивної оцінки в працях дослідників. У дослідженнях радянського періоду переважали ідеологічний аспект і політичне значення над педагогічним аналізом, що надавало оцінкам ідей педагогів і в цілому проблемі виховання духовно-моральної особистості політико-ідеологічної спрямованості. За ними втрачалася сама особистість, гуманістичне начало педагогіки, а також сама людина як основа, центр педагогічного процесу. До того ж, у більшості наукових досліджень не ставилися завдання дати цілісний аналіз становленню й розв'язанню проблеми духовно-морального виховання особистості в працях українських філософів-педагогів минулих століть.

Отже, гуманістичні освітні ідеї духовно-морального виховання мають в українській педагогіці найдавніші традиції. Аналіз педагогічної й філософської спадщини дає змогу стверджувати, що витокami проблеми виховання духовності особистості можна вважати духовно-моральні ідеали Київської Русі, самобутні виховні традиції вітчизняної педагогічної думки попередніх століть. Саме ці ідеали, традиції й настанови можуть стати міцним фундаментом для освітнього напрямку ХХІ століття, об'єктом якого є особистість як головна цінність виховання, де визнається унікальність, своєрідність кожної дитини, її духовний, внутрішній світ, гуманізм, повага до гідності та прав дитини на свободу, щастя, всебічний розвиток, прояв здібностей як основи всього навчально-виховного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабанский Ю. Педагогика: Курс лекций / Ю. Бабанский. – М.: Просвещение, 1988. – 384 с.
2. Горський В. Нариси з історії філософської культури Київської Русі. / В. Горський. – К.: Наук. думка, 1993. – 163 с.
3. Зязюн І. Педагогіка добра: ідеали і реалії: [наук.-метод. посібник] / І. Зязюн. - К.: МАУП, 2000. -312 с.
4. Сковорода Г. Твори: у 2 т. –/ Відп. ред. Д. Остринін; Упоряд. І. Табачников, І. Іваньо. – Т. 2. – К. : Видавництво АН УРСР, 1961 . – 623 с.
5. The Secret of Family Happiness. / Wachturm-Gesellschaft, Selters / Taunus.– 1985. – 255 S..
6. Мономах Владимир. Поучение Владимира Мономаха. – [Електронний ресурс] / режим доступу: <http://www.monomah.vladimir.ru/pouchenie.htm>